

Joseph Roth
RADECKYJEVA KORAČNICA

prevedla Mira Miladinović

Prvi del

Trottovi so bili mladi rod. Njihov praded je dobil po bitki pri Solferinu plemiški naslov. Bil je Slovenec. Sipolje – ime vasi, od koder je izviral – je postalo njegov plemiški pridevek. Usoda ga je izbrala za posebno dejanje. On pa je poskrbel za to, da so ga poznejši časi pozabili.

V bitki pri Solferinu je kot pehotni poročnik poveljeval vodu. Bili so se že pol ure. Tri korake pred seboj je videl bele hrbte svojih vojakov. Prva vrsta njegovega voda je klečala, druga je stala. Vsi so bili vedri in prepričani v zmago. Izdatno so jedli in pili žganje na račun in v čast cesarja, ki je bil od prejšnjega dne na bojnem polju. Tu in tam je kdo izpadel iz vrste. Trotta je takoj vskočil v vsako vrzel in streljal iz zapuščenega orožja mrtvih in ranjenih. Včasih je razredčeno vrsto strnil, včasih pa jo je zopet raztegnil, s stokrat naostrenim očesom preže na vse strani, poslušaje z napetim ušesom na vse strani. Sredi pokanja orožja je njegov izostreni sluh lovil redke zvonke ukaze njegovega stotnika. Njegovo ostro oko je predrlo modro sivo meglo pred sovražnikovimi vrstami. Nikoli ni ustrelil, ne da bi meril, in vsak njegov strel je zadel. Ljudje so čutili njegovo roko in njegov pogled, slišali njegov klic in počutili so se trdne.

Sovražnik je napravil odmor. Skozi nepregledno dolge frontne vrste je bilo slišati povelje: »Ustaviti ogenj!« Tu in tam je še zašklopotal nabijač, tu in tam je počil še kakšen strel, zapoznel in osamljen. Modro siva megla med frontama se je nekolikanj razredčila. Nenadoma so stali v opoldanski toploti srebrnega, prekritega nevihtnega sonca. Takrat pa se je med poročnikom in hrbti vojakov prikazal cesar z dvema oficirjema generalštaba. Ravno je hotel k očem dvigniti daljnogled, ki mu ga je dal eden njegovih spremljevalcev. Trotta je vedel, kaj to pomeni: celo če si domneval, da se je

sovražnik ukvarjal z umikom, pa je stala njegova straža gotovo obrnjena proti Avstrijcem, in kdor je dvignil daljnogled, je dal razumeti, da je cilj, ki ga je vredno zadeti. In bil je to mladi cesar. Trotta je začutil srce v vratu. Strah pred nepojmljivo, brezmejno katastrofo, ki bi uničila njega samega, polk, vojsko, državo, ves svet, je pognal žgoč mraz po njegovem telesu. Kolena so se mu tresla. In večna jeza podrejenega frontnega oficirja na visoke gospode generalštaba, ki nimajo pojma o bridki praksi, je poročniku narekovala tisto dejanje, ki je njegovo ime neizbrisljivo vtisnilo v zgodovino njegovega polka. Z obema rokama je zagrabil za ramena monarha, da bi ga potisnil k tlom. Poročnik je bil verjetno premočno zagrabil. Cesar se je takoj prevrnil. Spremljevalci so planili k padajočemu. V tem trenutku je strel predrl poročnikovo levo ramo, tisti strel pač, ki je bil namenjen cesarjevemu srcu. Medtem ko je ta vstal, se je poročnik zgrudil. Povsod, po vsej fronti, se je prebudilo zmedeno in neenakomerno pokanje prestrašenih in iz dremavice iztrganih pušk. Cesar, ki so ga nepotrpežljivi spremljevalci opozarjali, naj takoj zapusti nevarni prostor, se je vendarle sklonil nad ležečega poročnika in, spominjajoč se svoje cesarske dolžnosti, vprašal nezavestnega, ki ni slišal ničesar več, kako mu je vendar ime. Polkovni zdravnik, sanitetni podoficir in dva moža z nosili so prigalopirali s prihuljenimi hrbti in sklonjenimi glavami. Oficirji generalštaba so najprej potegnili cesarja k tlom, nato pa so se še sami vrgli nanj. »Tega poročnika tu!« je zaklical cesar proti zasoplemu polkovnemu zdravniku. Ta čas se je ogenj pomiril. In medtem ko je namestnik kadetnega oficirja stopil pred vod in z zvonkim glasom oznanil: »Prevzemam poveljstvo!«, so Franc Jožef in njegovi spremljevalci vstali, sanitejci so previdno privezali poročnika na nosila in vsi so se umaknili v smer polkovnega poveljstva, kjer je snežno bel šotor prekrival najbližje mesto za prevezovanje.

Trottova leva ključnica je bila raztreščena. Izstrelek, ki se je zauzstavil neposredno pod levo lopatico, so odstranili v prisotnosti najvišjega vojaškega poveljnika in med nečloveškim tuljenjem ranjenca, ki ga je bila bolečina prebudila iz nezavesti. Trotta je ozdravel čez štiri tedne. Ko se je vrnil v svojo južnomadžarsko garnizijo, je imel čin stotnika, najvišje vseh odlikovanj: odlikovanje Marije Terezije in plemiški naslov. Odtlej se je imenoval: stotnik Joseph Trotta von Sipolje. Kakor da bi bili njegovo lastno življenje zamenjali z nekim tujim, novim, izdelanim v obrtniški delavnici, si je vsako noč, preden je zaspal, in vsako jutro, potem ko se je prebudil, ponavljal svoj novi čin in svoj novi stan, stopil je pred ogledalo in si potrdil, da je njegovo lice tisto staro. Med nerodno zaupnostjo, s katero so njegovi tovariši poskušali premostiti razloček, ki ga je nerazumljiva usoda nenadoma položila med njega in nje, ter njegovimi lastnimi nekoristnimi prizadevanji, da bi pred ves svet stopil z navajeno preprostostjo, se je zdelo, da poplemeniteni stotnik Trotta izgublja ravnotežje, in bilo mu je, kakor da bi bil za vse svoje življenje obsojen na to, da se v tujih škornjih giblje po gladkih tleh, zasledovan s skrivnimi pogovori in pričakovan s plašnimi pogledi. Še njegov ded je bil mali kmet, njegov oče računski podoficir, kasneje žandarmerijski stražmojster v južnem obmejnem območju monarhije. Odkar je v boju z bosanskimi obmejnimi tihotapci izgubil svoje levo oko, je živel kot vojaški invalid in čuvaj gradu Laxenburg, krmil je labode, obrezoval žive meje, spomladi je čuval metuljnico, kasneje bezeg pred roparskimi, neupravičenimi rokami in je v milih nočeh z dobrodelno temačnih klopi pometal ljubezenske pare, ki so bili brez strehe nad glavo. Sinu podoficirja se je zdel čin navadnega pehotnega poročnika naraven in primeren. Toda od plemiškega in odlikovanega stotnika, ki se je gibal v tujem in skoraj pošastnem siju cesarske milosti kakor v nekem zlatem oblaku, se je rodni oče nenadoma oddaljil in zdelo se je, da je umerjena ljubezen, ki jo je potomec

izkazoval staremu, zahtevala zadržanje ter spremenjeno obliko občevanja med očetom in sinom. Pet let ni stotnik videl svojega očeta; vsekakor pa je vsak drugi teden, ko je po večno nespremenljivem turnusu prišel v kasarniško službo, staremu napisal kratko pismo, v stražarnici, ob skopem in nemirnem siju službene sveče, potem ko je obšel straže, vpisal ure njihove menjave in v rubriko »Posebni dogodki« energično ter jasno napisal tisti svoj »Nobeni«, ki je hkrati tajil vsako, tudi še tako skromno možnost posebnih dogodkov. Kakor počitniška dovoljenja in službeni listki so si bila podobna pisma, napisana na rumenkastih, z lesenimi vlakni prepredenih polah v osmerkah, nagovor »Ljubi oče!« levo, štiri prste razmika od gornjega roba in dva od stranskega, začenši s kratkim poročilom o dobrem počutju pišočega, nadaljujoč z upanjem o ravno takem prejemnika in končaje s stalno, v novem odstavku izraženo in desno spodaj v diagonalnem razmiku od nagovora narisano rečenico: »S spoštljivostjo Vaš dragi in hvaležni sin Joseph Trotta, poročnik.« Toda kako naj bi zdaj, zlasti še, ko mu zaradi novega čina ni bilo več treba opravljati starega turnusa, spremenil zakonito, za celo vojaško življenje preračunano obliko pisem in vrnil med normirane stavke nenavadna poročila o nenavadnih razmerah, ki jih je še sam komaj doumel? Tistega tihega večera, ko se je stotnik Trotta prvič po svoji ozdravitvi usedel za mizo, ki so jo bogato izrezljali in prerezljali igrajoči se noži zdolgočasnih mož, da bi izpolnil svojo dolžnost, je uvidel, da ne bo prišel dlje kot do nagovora »Ljubi oče!«. In naslonil je jalovo pero na črnilnik, izpulil je kos stenja plapolajoče sveče, kakor da bi si obetal od njene pomirjujoče svetlobe srečne domislice in primerne besede, ter je polagoma blodil po spominih na otroštvo, vas, mater in kadetsko šolo. Motril je ogromne sence, ki jih je malo predmetov metalo na gole, modro prebeljene stene in rahlo upognjeno črto sablje na kljuki pri vratih ter na temno kravato, ki je bila vtaknjena skozi rokobran sablje. Prisluškoval je neutrudljivemu dežju zunaj

in njegovemu bobnajočemu petju po okenskih policah, ki so bile prekrite s pločevino. In končno je vstal s sklepom, da obišče očeta prihodnji teden po predpisani zahvalni avdienci pri cesarju, h kateri naj bi ga po protokolu poslali v nekaj dneh.

Teden kasneje se je neposredno po avdienci, ki je bila sestavljena iz pičlih deset minut, ne več kot deset minut cesarske naklonjenosti, in iz tistih deset ali dvanajst vprašanj, ki so jih prebrali iz aktov in na katere je moral v strumni drži izstreliti tisti svoj »Da, veličanstvo!« kakor voljan, vendar dobro merjen strel iz puške, odpeljal v kočiji k svojemu očetu v Laxenburg. Starega je našel v kuhinji njegovega službenega stanovanja, v sami srajci, ob belo ostruženi goli mizi, na kateri je ležal temno moder robec z rdečimi robovi, pred veliko skodelico kadeče se in prijetno dišeče kave. Grčasta rdeče rjava palica iz višnjevine je za kljuko visela na robu mize in počasi nihala. Zgubana usnjena mošnja z vlaknastim knastrom je ležala debelo naphana in napol odprta poleg dolge pipe iz bele, porjavеле, rumenkaste gline. Njena barva je pristajala očetovim mogočnim belim brkom. Stotnik Joseph Trotta von Sipolje je stal sredi te borne in erarične domačnosti kot vojaški bog, s sijočo vojaško prevezo, zloščnim šlemom, ki je razširjal svoje vrste sončni sij v gladkih, ognjeno pološčenih poteznih škornjih, z blešččimi se ostrogami, z dvema vrstama sijočih, skoraj kot bakla žarečih gumbov na suknji in blagoslovljen z nadzemsko močjo odlikovanja Marije Terezije. Tako je stal sin pred očetom, ki je polagoma vstajal, kakor da bi hotel s počasnostjo pozdrava tekrovati z mladeničevim bliščem. Stotnik Trotta je poljubil roko svojega očeta, sklonil glavo še nižje in prejel en poljub na čelo in enega na lice. »Usedi se!« je rekel stari. Stotnik je odpasal dele svojega blišča in se usedel. »Čestitam ti!« je rekel oče z običajnim glasom, v trdi nemščini armadnih Slovanov. Njegovi soglasniki so prihrumeli kakor nevihta in končne zloge je obtežil z majhnimi utežmi. Še pred petimi leti je s svojim sinom govoril

po slovensko, četudi je mladenič razumel le nekaj besed in ni niti ene same spravil iz sebe. Danes pa se je staremu najbrž zazdela uporaba njegovega maternega jezika pred sinom, ki se je zaradi milosti usode in cesarja tako zelo oddaljil, drzna zaupljivost, medtem ko je stotnik pazil na očetove ustnice, da bi pozdravil prvi slovenski glas kot nekaj zaupljivo daljnega in izgubljeno domačnega. »Čestitam, čestitam!« je doneče ponovil stražmojster. »V mojih časih ni šlo nikoli tako hitro! V mojih časih nas je še Radetzky pestil!« Dejansko, vse je mimo! je razmišljal stotnik Trotta. Težka gora vojaških časti je ločila očeta od njega. »Ali imate še rakijo, gospod oče?« je rekel, da bi potrdil zadnji ostanek družinsko skupnega. Pila sta, si nazdravljala, zopet pila, po vsakem kozarčku pa je oče vzdihnil, se izgubil v neskončnem kašljanju, postal modro rdeč, pljunil, se počasi pomiril in pričel praviti svetovljanske zgodbe iz svojih vojaških časov, z nedvoumnim namenom, da zmanjša zasluge in kariero svojega sina. Končno je stotnik vstal, poljubil očetno roko, sprejel očetni poljub na čelo in lice, si opasal sabljo, si posadil čako na glavo in odšel – z gotovo zavestjo, da je bil videl očeta poslednjič v tem življenju.

Bilo je poslednjič. Sin je pisaril staremu običajna pisma, med obema ni bilo več druge vidne vezi – stotnik Trotta je bil iztrgan iz dolge verige svojih kmečkih slovenskih prednikov. Z njim je napočil nov rod. Okrogla leta so se drugo za drugim kotalila kakor enakomerna, miroljubna kolesa. Stanu primerno se je Trotta poročil z ne več čisto mlado, premožno nečakinjo svojega polkovnika, hčerjo nekega okrajnega glavarja iz zahodnega dela Češke, zaplodil je dečka, užil enakomernost svoje zdrave vojaške eksistence v majhni garniziji, vsako jutro jahal k vojaškemu vežbališču, v kavarni šahiral ob popoldnevih z notarjem, se privadil svojemu činu, svojemu stanu, svojemu dostojanstvu in svoji slavi. Bil je povprečno vojaško nadarjen, preizkus povprečnosti je prestal vsako leto ob manevrih, bil je dober soprog, nezaupljiv do žensk, tuj igri, godrnjav; toda

pravičen v službi, zagrizen sovražnik vsake laži, nemožatega zadržanja, strahopetne spravljenosti, klepetave hvale in častilakomnih strasti. Bil je tako preprost in brezhiben kakor lista njegovega vedanja, in zgolj jeza, ki ga je včasih zagrabila, bi poznavalcu ljudi dala slutiti, da so tudi v duši stotnika Trotte ždeli prepadi, v katerih so spali viharji in neznani glasovi brezimnih prednikov.

Knjig ni prebiral, stotnik Trotta, in potihoma je pomiloval svojega odraščajočega sina, ki se je moral začeti ukvarjati s pisalom, tablico in gobo, papirjem, ravnilom ter poštevanko in na katerega so čakala neizogibna čtiva. Še je bil stotnik prepričan, da bo moral tudi njegov sin postati vojak. Ni mu prišlo na misel, da bi se lahko (odslej in dokler ne bi rod ugasnil) kakšen Trotta ukvarjal s kakšnim drugim poklicem. Ko bi imel dva, tri, štiri sinove – toda njegova žena je bila slabotna, potrebovala je zdravnika in zdravljenje in nosečnost jo je spravljala v nevarnost – bi vsi postali vojaki. Tako je takrat še mislil stotnik Trotta. Govorilo se je o novi vojni, vsak dan je bil pripravljen. Da, zdelo se mu je skoraj gotovo, da je bil izbran za to, da pade v bitki. Njegova solidna preproščina je imela smrt na bojnem polju za nujno posledico vojne slave. Dokler ni nekega dne z malomarno radovednostjo vzel v roke prvo čitanko svojega sina, ki jih je bil ravnokar dopolnil pet in ki mu je domači učitelj, zahvaliti se je bilo častihlepnosti matere, že veliko prezgodaj dal čutiti nadloge šole. Prebral je rimano jutranjo molitev, že desetletja je bila ista, še se jo je spominjal. Prebral je štiri letne čase, Lisico in zajca, Kralja živali. Odprl je kazalo in našel naslov berila, za katerega se je zdelo, da se tiče njega samega, kajti glasil se je: »Franc Jožef Prvi v bitki pri Solferinu«; bral je in moral se je usesti. »V bitki pri Solferinu« – tako se je pričel odlomek – »je bil naš cesar in kralj Franc Jožef Prvi v veliki nevarnosti.« Nastopal je tudi Trotta sam. Toda kako spremenjen! »Monarh« – se je glasilo – »si je v bojni vnemi upal tako naprej, da je nenadoma opazil, kako so

ga obdali sovražni konjeniki. V tem trenutku najhujše stiske je na oznojenem rjavcu, vihteč svojo sabljo, pridiral zelo mlad poročnik. Ha! kako so padali udarci po glavah in vratovih sovražnih konjenikov!« In dalje: »Sovražna sulica je prebodla prsi mladega junaka, toda večina sovražnikov je bila že premagana. Z golim mečem v rokah se je lahko mladi, nepreplašeni monarh ubranil vedno šibkejših napadov. Takrat so zajeli celotno sovražno konjenico. Toda mladi poročnik – Joseph vitez von Trotta je bilo njegovo ime – je dobil najvišje priznanje, ki ga naša očetnjava lahko podeli svojim junaškim sinovom: odlikovanje Marije Terezije.«

Stotnik Trotta je odšel s čitanko v roki v majhen sadovnjak za hišo, kjer se je njegova žena ob blagih popoldnevih ukvarjala s kakšnim delom, in jo vprašal, bledih ustnic, s čisto tihim glasom, če ji je bilo to nizkotno berilo znano. Smehljaje se je prikimala. »To je laž!« je zakričal stotnik in zabrisal knjigo na vlažno zemljo. »Za otroke je,« je pohlevno odgovorila njegova žena. Stotnik ji je obrnil hrbet. Jeza ga je tresla kakor nevihta šibek grm. Hitro je odšel v hišo, njegovo srce je vihralo. Bila je to ura šahiranja. Vzel je sabljo s kljuko, si okoli života zavezal pas s hudobno ter togotno kretnjo in zapustil z divjimi in dolgimi koraki hišo. Kdor ga je videl, je lahko mislil, da koraka na bojno polje, da bi pokončal kopo sovražnikov. Potem ko je v kavarni, ne da bi spregovoril eno samo besedo, s štirimi prečnimi gubami na bledem ozkem čelu pod žimnastimi kratkimi lasmi izgubil dve partiji, je z razkačeno roko prevrnil šklopotajoče figure in dejal svojemu partnerju: »Moram se posvetovati z vami.« Pavza. »Zlorabili so me,« je zopet pričel, gledal naravnost v sijoča notarjeva očala in čez nekaj časa opazil, da mu manjkajo besede. Čitanko bi moral vzeti s seboj. S tem osovraženim predmetom v rokah bi mu pojasnilo občutno laže uspelo. »Kako zlorabili!« je vprašal jurist. »Nikoli nisem služil pri konjenici,« se je zdelo stotniku Trotti najboljše začeti, čeprav je sam uvidel, da se ga tako ni

dalo razumeti. »In tam pišejo ti nesramni pisarji v otroških knjigah, da sem pridiral na rjavcu, oznojenem rjavcu, pišejo, da bi rešil monarha, pišejo.« Notar je razumel. On sam je poznal berilo iz knjig svojih sinov. »Precenjujete to, gospod stotnik,« je rekel. »Pomislite, to je za otroke!« Trotta ga je prestrašeno pogledal. V tem trenutku se mu je zazdelo, da se je ves svet zarotil proti njemu: pisarji čitank, notar, njegova žena, njegov sin, domači učitelj. »Vsa zgodovinska dejanja,« je dejal notar, »za šolsko uporabo drugače prikažejo. Tako je tudi prav, po mojem mnenju. Otroci potrebujejo primere, ki jih razumejo, ki se jim vtisnejo v spomin. Pravilno resnico zvedo potem kasneje!« »Plačat!« je zakričal stotnik in vstal. Odšel je v kasarno, presenetil službujočega oficirja, poročnika Amerlinga, z neko gospodično v pisarni knjigovodskega podoficirja, sam je vizitiral straže, dal je poslati po narednika, pozval dežurnega podoficirja na raport, naročil je, naj pristopi kompanija, in ukazal na dvorišču vaje z orožjem. Poslušali so zmedeno in trepetaje. V vsaki enoti je manjkalo nekaj mož, ki jih ni bilo mogoče najti. Stotnik Trotta je zaukazal prebrati njihova imena. »Manjkajoči jutri k raportu!« je rekel poročniku. Vojaki so zasoplo delali vaje z orožjem. Nabijači so klopotali, jermeni so leteli, vroče dlani so s tleskom udarjale po hladnih, kovinskih puškinih ceveh, mogočna puškina kopita so tep-tala po topih mehkih tleh. »Nabiti!« je poveljeval stotnik. Zrak se je zatresel od zamolklega prasketanja slepih nabojev. »Vaditi pol ure salutiranje!« je poveljeval stotnik. Čez deset minut je spremenil povelje. »Poklekniti k molitvi!« Pomirjen je prisluškoval udarcu trdih kolen na zemljo, gramoz in pesek. Še je bil stotnik, gospodar svoje kompanije. Tem pisunom jo bo že pokazal.

Danes ni šel v kazino, niti jedel ni, šel je naravnost spat. Spal je brez sanj in težko. Naslednjega jutra se je pri raportu oficirjev kratko in doneče pritožil polkovniku. Pritožbo so posredovali naprej. In zdaj se je pričelo mučeništvo stotnika Josepha Trotte, viteza

von Sipolje, viteza resnice. Trajalo je tedne, preden je z vojaškega ministrstva prispel odgovor, da so pritožbo predali ministrstvu za kulturo in prosveto. In zopet so minili tedni, dokler ni nekega dne prispel odgovor ministra.

Glasil se je:

*Vaše preblagorodje,
zelo spoštovani gospod stotnik!*

V odgovor na pritožbo Vašega preblagorodja, zadevajoč berilo iz čitanke številka petnajst avtoriziranih čitank za avstrijske ljudske in meščanske šole po zakonu z dne 21. julija 1864, ki sta ga sestavila in izdala profesorja Weidner in Srdeny, si gospod minister za prosveto kar najbolj ugledno dovoljuje usmeriti pozornost Vašega preblagorodja na okoliščino, da naj bodo berila iz čitank zgodovinske veljave, zlasti še tista, ki se tičejo Njegovega visočanstva cesarja Franca Jožefa najbolj osebno, kakor tudi drugih članov Najvišje vladarske hiše, kakor se glasi odredba z dne 21. marca 1840, prilagojena učenčevim zmožnostim dojemanja in obravnavana kar najbolj ustrezno pedagoškim ciljem. Omenjeno, v Vašega preblagorodja pritožbi zapisano berilo številka petnajst je bilo predloženo Njegovi ekscelenci gospodu ministru za kulturo osebno in je slednje on sam avtoriziral za uporabo v šoli. V intenciji visokih, kakor tudi nič manj nižjih šolskih oblasti je prikazati šolarjem monarhije herojska dejanja pripadnikov vojske, prilagojena otroškemu značaju, domišljiji in patriotskim čustvom odraščajoče generacije, ne da bi spreminjali resničnost opisanih dogodkov, toda tudi ne da bi jih podajali v suhem tonu, ki je brez vsakega spodbujanja domišljije in patriotskih čustev. Zaradi teh in podobnih premislekov prosi podpisani kar najbolj ugledno Vaše preblagorodje, da se sme distancirati od pritožbe Vašega preblagorodja.

Ta spis je podpisal minister za kulturo in prosveto. Polkovnik ga je izročil stotniku Trotti z očetovskimi besedami: »Pustite to zgodbo!«

Trotta ga je sprejel in molčal. Teden dni kasneje je po predpisani poti zaprosil za avdienco pri Njegovem veličanstvu in tri tedne kasneje je dopoldne stal v gradu, iz oči v oči s svojim najvišjim vojskovodjo.

»Poglejte, dragi Trotta!« je rekel cesar. »Stvar je resnično neprijetna. Toda pri tem nihče od naju ne potegne kratke! Pustite to štorijo!«

»Veličanstvo,« je odvrnil stotnik, »to je laž!«

»Veliko se laže,« je potrdil cesar.

»Jaz ne morem, veličanstvo,« je izdaval stotnik.

Cesar je stopil tesno k stotniku. Monarh je bil komajda kaj večji od Trotte. Pogledala sta si v oči.

»Moji ministri,« je pričel Franc Jožef, »morajo sami vedeti, kaj počno. Moram se zanesti nanje. Ali razumete, dragi stotnik Trotta?« In čez nekaj časa: »Ampak ugnali jih bomo. Bodo že videli!« Avdienca je bila pri kraju. Oče je še živel. Toda Trotta se ni odpeljal v Laxenburg. Vrnil se je v garnizijo in prosil za odpust iz vojske.

Odpuščen je bil kot major. Preselil se je na Češko, na malo posestvo svojega tasta. Cesarska milost pa ga ni zapustila. Nekaj tednov kasneje je prejel sporočilo, da je cesar blagovolil nakazati sinu rešitelja svojega življenja v študijske namene iz svoje privatne šatulle pet tisoč goldinarjev. Obenem je sledilo povišanje Trotte v stan baronov.

Joseph Trotta baron von Sipolje je sprejel cesarska darila nejevoljno, kakor žalitve. Vojni pohod proti Prusiji so vodili brez njega in ga izgubili. Kuhal je jezo. Že so se mu sencà posrebrila, oko je postalo medlo, korak počasen, njegova roka težka, usta še bolj molčeča kot sicer. Čeprav je bil moški v najboljših letih, je bil videti, kakor da se hitro stara. Izgnan je bil iz paradiža enostavne

vere v cesarja in krepost, resnico in pravico in zvezan v prenašanju in molčanju je lahko spoznal, da je zvitost zagotavljala obstanek sveta, moč zakonov in blišč veličanstev. Priložnostno izgovorjeni želji cesarja gre zahvala, da je berilo številka petnajst izginilo iz šolskih knjig monarhije.

Ime Trotta je ostalo zapisano zgolj v anonimnih analih polka. Major je životaril naprej kot nepoznani nosilec zgodaj ugasle slave, enak minljivi senci, ki jo tajno skrit predmet pošilja v svetel svet živega. Na posestvu svojega tasta se je ukvarjal s škropilnico in vrtnimi škarjami in, podobno kakor njegov oče v vrtu gradu Laxenburg, je baron obrezoval žive meje in kosil travo, spomladi čuval metuljnico in kasneje bezeg pred roparskimi in nepoklicanimi rokami, menjaval preperete letve v ograji z novimi in belo ostruženimi, popravljaj orodje in posodo, lastnoročno krotil in sedlal rjavce, obnavljal zarjavele ključavnice na stranskih in glavnih vratih, premišljeno polagal lepo izrezljane lesene podpornike med utrujene tečaje, ki so se usedali, po cele dneve ostajal v gozdu, streljal nizko divjad, prenočeval pri gozdarju, skrbel za perutnino, gnojenje in žetev, sadje in špalirsko cvetje, hlapca in kočijaža. Skopuško in nezaupljivo je opravljal nakupe, s šiljastimi prsti je vlekel kovance iz s klobučevino podloženega usnjenega mošnjička in ga zopet skril na prsi. Postal je majhen slovenski kmet. Včasih ga je še obšla njegova stara jeza in ga tresla kakor močna nevihta šibek grm. Takrat je tepel hlapca in boke konj, treskal z vrati, ki jih je bil sam popravil, grozil je dninarjem z umorom in uničenjem, pri kosilu je odrival krožnike od sebe z divjo kretnjo, se postil in godrnjal. Poleg njega so živeli šibka in bolehnata, v ločenih sobah, žena, sin, ki je očeta videval le pri mizi in čigar spričevala so mu bila predložena dvakrat na leto, ne da bi bila izvabila iz njega pohvalo ali grajo, tast, ki je veselo užival svojo pokojnino, ljubil dekleta, ostajal po cele tedne v mestu in se bal svojega zeta. Bil je majhen, star slovenski kmet, ta baron

Trotta. Še vedno je dvakrat na mesec pisal pisma svojemu očetu, ob poznem večeru, ob plapolajoči sveči, na rumenkastih oktavnih listih, štiri moške prste širok rob zgoraj, dva moška prsta širok rob s strani, nagovor »Ljubi oče!«. Zelo poredko je dobil odgovor.

Verjetno je baron včasih pomislil na to, da bi obiskal svojega očeta. Že dolgo ga je mučilo domotožje po stražmojstru, skopi erarični revščini, vlaknastem knastru in doma žgani rakiji. Toda sina je bilo strah stroškov, nič drugače, kot je bilo strah njegovega očeta, njegovega deda, njegovega pradedca. Zdaj je bil invalidu iz laxenburškega gradu zopet bliže kot pred leti, ko je bil v svežem blišču svojega novega plemstva sedel v modro prebeljeni kuhinji majhnega službenega stanovanja in pil rakijo. Z ženo ni nikoli govoril o svojem izvoru. Čutil je, da bi hčer starejšega državnouradniškega stanu ločeval od slovenskega stražmojstra zmeden napuh. Tako očeta ni povabil. Nekoč, bil je svetel marčevski dan, baron je koračil po trdih grudah k upravniku posestva, mu je hlapec prinesel pismo grajske uprave Laxenburg. Invalid je bil mrtev, brez bolečin je zaspal v starosti enainosemdesetih let. Baron Trotta je rekel samo: »Pojdi h gospe baronici, treba je pripraviti moj kovček, zvečer se peljem na Dunaj!« Šel je naprej, v hišo upravnika, pozanimal se je o setvi, se pogovoril o vremenu, dal naročiti tri nove pluge, dal poklicati živinozdravnika za v ponedeljek in še za danes babico, ki naj pride k noseči dekli, ob slovesu pa je rekel: »Moj oče je umrl. Tri dni bom na Dunaju!« Malomarno je salutiral z enim prstom in odšel.

Njegov kovček je bil pripravljen, zapregli so konje pred voz, do postaje je bilo uro vožnje. Hlastno je pojedel juho in meso. Potem je rekel ženi: »Ne morem več! Moj oče je bil dober človek. Ti ga nisi nikoli videla!« Ali je bila to posmrtnica? Ali je bila to obtožba? »Z menoj pojdeš!« je rekel svojemu preplašenemu sinu. Žena je vstala, da bi pripravila še sinove stvari. Medtem ko je ona imela

delo nadstropje više, je Trotta rekel malemu: »Zdaj boš videl svojega starega očeta.« Dečko je zatrepetal in povetil oči.

Stražmojster je ležal na mrtvaškem odru, ko sta prišla. Ležal je z mogočnimi, štrlečimi brki, pazilo ga je osem meter dolgih sveč in dva invalidna tovariša, v temno modri uniformi, s tremi bleščečimi medaljami na prsih na katafalku v svoji dnevni sobi. Neka uršulinca je brala v kotu poleg edinega, zagrnjenega okna. Invalidi so stali strumno, ko je vstopil Trotta. Nosil je uniformo majorja z odlikovanjem Marije Terezije, pokleknil je, njegov sin je padel k nogam mrtvega ravno tako na kolena, pred mladim obrazom mogočni podplati mrličevih škornjev. Baron Trotta je prvič v življenju začutil majhen, oster zbodljaj v predelu srca. Njegove majhne oči so ostale suhe. Iz pobožne zadrege je zmrmlal enega, dva, tri očenaše, vstal, se sklonil nad mrtveca, poljubil mogočne brke, pomignil invalidom in rekel svojemu sinu:

»Pridi!«

»Si ga videl?« je vprašal zunaj.

»Ja,« je rekel dečko.

»Bil je samo žandarmerijski stražmojster,« je rekel oče, »jaz pa sem rešil cesarju življenje v bitki pri Solferinu – in takrat smo dobili baronijo.« Deček ni rekel ničesar.

Invalida so pokopali na majhnem pokopališču v Laxenburgu, na vojaškem delu. Šest temno modrih tovarišev je nosilo krsto iz kapelice do groba. Major Trotta, s čako in v paradni uniformi, je ves čas držal roko na ramah svojega sina. Deček je hlipal. Žalostna glasba vojaške godbe, otožno enolično popevanje duhovnikov, ki je vedno znova postalo slišno, kadar je glasba utihnila, nežno lebdeče pomikajoči se vonj kadila so v dečku povzročali nerazumljivo, davečo bolečino. In salve, ki jih je pol voda izstrelilo nad grobom, so ga pretresle s svojo dolgo odmevajočo neizprosnostjo. Vojaške pozdrave so streljali za dušo mrtvega, ki se je odpravila naravnost

v nebesa, izginjajoč za vedno in večno s te zemlje. Oče in sin sta se odpeljala domov. Med potjo je baron ves čas molčal. Samo ko sta stopila iz vlaka in sta za vrtom postaje stopila v voz, ki ju je čakal, je major rekel: »Ne pozabi ga, starega očeta!«

In baron je nadaljeval s svojim vsakdanjim delom, ki ga je bil vajen. In leta so se kotalila mimo kakor enakomerna, miroljubna, nema kolesa. Stražmojster ni bil zadnji mrlič, ki ga je baron moral pokopati. Najprej je pokopal svojega tasta, nekaj let kasneje svojo ženo, ki je umrla hitro, skromno in brez slovesa po močni pljučnici. Svojega dečka je dal v neki penzionat na Dunaj in je ukrenil vse, da bi sin nikoli ne postal aktiven vojak. Ostal je sam na posestvu, v beli prostorni hiši, skozi katero je še hodil dih umrlih, pogovarjal se je samo z gozdarjem, upravnikom, hlapcem in kočijažem. Vedno redkeje je iz njega bruhnila jeza. Posli pa so neprestano čutili njegovo kmečko pest in njegovo z jezo nabito molčanje je ležalo kakor jarem nad vratovi ljudi. Dvakrat na mesec je prejemal ubogljiva pisma svojega otroka, enkrat na mesec je odgovarjal z dvema kratkima stavkoma na majhnih, varčnih listkih, na spoštljivostnih robah, ki jih je bil odrezal od prejetih pisem. Enkrat na leto, osemnajstega avgusta, na dan cesarjevega rojstnega dne, se je v uniformi odpeljal v najbližje garnizijsko mesto. Dvakrat na leto se je na obisk pripeljal sin, o božičnih in letnih počitnicah. Vsak božični večer je prejel mladenič tri trde srebrne goldinarje, ki jih je moral potrditi s podpisom in ki jih nikoli ni smel vzeti s seboj. Goldinarji so še istega večera pristali v škatlici, v predalu starega. Poleg goldinarjev so ležala šolska spričevala. Pričala so o sinovi pošteni marljivosti in njegovi zmerni, vedno zadovoljujoči nadarjenosti. Nikoli ni dečko dobil igrače, nikoli žepnine, nikoli knjige razen predpisanih šolskih knjig. In zdelo se je, da ni ničesar pogrešal. Imel je čisto, trezno in pošteno pamet. Njegova domišljija mu ni dopuščala nobene druge želje kot te, da prestane, kakor hitro mogoče, šolska leta.

Bilo mu je osemnajst let, ko mu je oče na božični večer rekel: »Letos ne dobiš več treh goldinarjev! Iz blagajne si jih smeš vzeti devet proti potrdilu. Pazi za dekleti! Večina je bolnih!« In čez nekaj časa: »Odločil sem se, da boš postal jurist. Do takrat imaš še dve leti. Z vojsko se še nič ne mudi. To se lahko preloži, dokler ne doštudiraš.«

Mladenič je sprejel tistih devet goldinarjev ravno tako ubogljivo kakor željo svojega očeta. Dekleta je obiskoval poredko, skrbno je izbiral med njimi in imel je še šest goldinarjev, ko se je med poletnimi počitnicami vrnil domov. Očeta je prosil za dovoljenje, da povabi prijatelja. »Dobro,« je rekel nekoliko presenečeno major. Prijatelj je prišel z malo prtljage, toda z obsežnim zabojem, ki gospodarju ni ugajal. »On slika?« je vprašal stari. »Zelo lepo!« je rekel Franz, sin. »Da mi ne bo delal pack po hiši! Naj slika pokrajino!« Gost je sicer slikal zunaj, toda nikakor ne pokrajine. Po spominu je portretiral barona Trotto. Vsak dan se je pri mizi učil na pamet poteze svojega gospodarja. »Kaj me pa fiksira?« je vprašal baron. Mladeniča sta zardela in pogledala na namizni prt. Toda portret je vendarle bil naslikan in staremu je bil izročen v okviru ob slovesu. Preudarno in smehljaje ga je proučeval. Obrnil ga je, kakor da bi na zadnji strani iskal nadaljnjih podrobnosti, ki bi lahko bile izpuščene na prednji strani, podržal ga je proti oknu, potem daleč od oči, opazoval se je v ogledalu, se primerjal s portretom in končno rekel: »Kje naj visi?« Po veliko letih je bilo to njegovo prvo veselje. »Tvojemu prijatelju lahko posodiš denar, če ga rabi,« je rekel potihoma Franzu. »Le dobro se razumita!« Portret je bil in ostal edino, kar je bilo kdaj narejeno po starem Trotti. Kasneje je visel v dnevni sobi njegovega sina in je prevzemal še domišljijo vnuka ...

Medtem pa je bil major ob portretu nekaj tednov čudno razpoložen. Obesil ga je enkrat na to, drugič zopet na drugo steno, z laskajočo všečnostjo je opazoval svoj ostri naprej štrleči nos, svoja bleda

in ozka usta brez brk, suhe ličnice, ki so ležale kakor hribi pred majhnimi, črnimi očmi, ter kratko, močno nagubano čelo, ki so ga pokrivali ostro pristrizeni, krtačasti in naprej štrleči lasje. Šele zdaj je spoznaval svoj obraz; včasih je vodil molčeče dvogovore s svojim obličjem. V njem je prebujal nikoli znane misli, spomine, nepojmliive, naglo razblinjajoče se sence otožnosti. Potreboval je torej sliko, da je spoznal svojo zgodnjo starost in svojo veliko osamljenost, s poslikanega platna sta se odražali, ta osamljenost in ta starost. »Ali je bilo vedno tako?« se je spraševal. »Vedno je bilo tako?« Nehote je sem ter tja odšel na pokopališče, h grobu svoje žene, ogledoval si je siv podstavek in kot kreda bel križ, datum rojstva in smrti, preračunal je, da je prezgodaj umrla, ter priznal, da se je ne more natančno spomniti. Njene roke je na primer pozabil. »Kitajsko železno vino,« mu je prišlo na misel, neko zdravilo, ki ga je jemala leta dolgo. Njen obraz? S priprtimi očmi si ga je še lahko priklical, kmalu pa je izginil in se razblinil v rdečkasti krožni temi. Doma in na posestvu je postal mil, včasih je pobožal kakšnega konja, se nasmehnil kravam, pogosteje kot doslej je popil po šilce žganja in nekega dne je svojemu sinu napisal pismo ob neobičajnem terminu. Ljudje so ga pričeli pozdravljati z nasmeškom, on pa je ustrežljivo prikimaval. Prišlo je poletje, počitnice so prinesle sina in prijatelja, z obema se je stari odpeljal v mesto, stopil v gostilno, popil nekaj požirkov slivovke in naročil za mladeniča bogat obed.

Sin je postal jurist, pogosteje je prihajal domov, se razgledoval po posestvu, začutil nekega dne veselje, da bi ga upravljal in opustil kariero jurista. To je priznal očetu. Major je rekel: »Prepozno je! V svojem življenju ne boš postal niti kmet niti gospodar! Postal boš zmožen uradnik, nič več!« To je bila sklenjena stvar. Sin je postal politični uradnik, okrajni komisar v Šleziji. Četudi je bilo ime Trotta izginilo iz avtoriziranih učbenikov, pa vendarle ni bilo izginilo iz skrivnih aktov visokih policijskih oblasti in tistih pet

tisoč goldinarjev, ki jih je darovala cesarska milost, je uradniku Trotti zagotavljalo neprestano dobrohotno opazovanje in podporo neznanih višjih mest. Hitro je napredoval. Dve leti pred njegovim imenovanjem za okrajnega glavarja je major umrl.

Zapustil je presenetljiv testament. Ker je prepričan v okoliščino – tako je napisal – da bi njegov sin ne bil dober gospodar, in ker upa, da bodo Trottovi, hvaležni cesarju za njegovo trajajočo milost, v državni službi dosegli položaj in časti, lahko postali v življenju srečnejši od njega, sestavljalca testamenta, se je odločil posestvo, ki mu ga je pred leti zapisal gospod tast, z vsem, kar poseduje od premičnin in nepremičnin, v spomin na svojega rajnkega očeta zapustiti fondu za vojaške invalide, od česar ne bi imeli uživalci testamenta nikakršnih drugih obveznosti kot te, da pokojnika v vsej možni skromnosti pokopljejo na tistem pokopališču, kjer je pokopan njegov oče, če bi se dalo urediti, potem v bližini umrlega. On, umrli, naproša, da se opusti vsakršen pomp. Obstoječi denar, petnajst tisoč forintov z obrestmi, naloženih v bančni hiši Ephrussi na Dunaju, kakor drugi denar, srebro in baker, ki je v hiši, kakor tudi prstan, ura in verižica pokojne matere pripadajo edinemu sinu umrlega, baronu Franzu von Trotta in Sipolje.

Dunajska vojaška godba, pehotna kompanija, predstavnik vitezov odlikovanja Marije Terezije, predstavnik južnomadžarskega polka, čigar skromni junak je bil major, vsi vojaški invalidi, ki so bili sposobni korakati, dva uradnika dvorne in kabinetske pisarne, oficir vojaškega kabineta in podoficir z odlikovanjem Marije Terezije na črno prevlečeni blazini: ti so sestavljali uradni pogreb. Franz, sin, je hodil črn, suh in sam. Godba je igrala koračnico, ki so jo bili igrali pri pogrebu starega očeta. Salve, ki so jih tokrat izstrelili, so bile močnejše in so odmevale z daljšim zvokom.

Sin ni jokal. Nihče ni jokal za umrlim. Vse je ostalo suho in svečano. Nihče ni govoril ob grobu. V bližini stražmojstra je ležal major

baron von Trotta in Sipolje, vitez resnice. Postavili so mu enostaven vojaški nagrobnik, v katerega je bil z ozkimi črnimi črkami poleg imena, čina in polka vklesan ponosen vzdevek: »Junak Solferina.« Malo več je le ostalo za umrlim kakor ta kamen: davno minula slava in portret. Tako gre kmet spomladi čez polje – in kasneje, poleti, je sled njegovih korakov prekrita z blagoslovom pšenice, ki jo je posejal. Cesarsko-kraljevi nadkomisar Trotta von Sipolje je še isti teden prejel sožalno pismo Njegovega veličanstva, v pismu je bilo dvakrat zapisano o »nepozabljenih uslugah« blaženo umrlega.